



FABRIKA

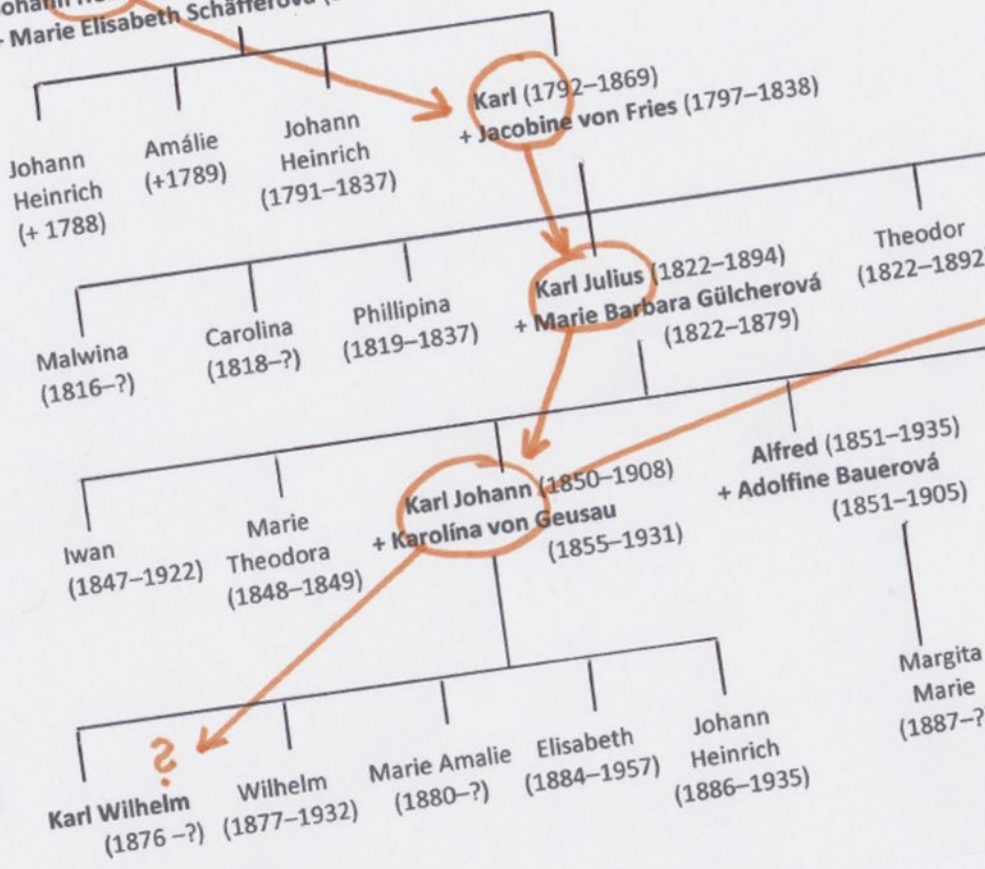


**KATEŘINA TUČKOVÁ
A KOL.**

**PŘÍBĚH
TEXTILNÍCH BARONŮ
Z MORAVSKÉHO MANCHESTERU**

RODOKMEN OFFERMANNOV

Johann Heinrich Offermann (1748-1793)
+ Marie Elisabeth Schafferová (1767-1834)



?

Mathias Anton Offermann (1737-1802)
+ Amálie Eichholzová (1736-1810)

Karl Alexander (1770-1842)
+ Marie Anna Kadmoschková (1789-1861)

Friedrich Wilhelm (1772-1803)

Jacob Moritz (1824-1836)

Emil Moritz (+1829)

Theodor Robert (+1858)

Elise (1858-?)

Edwin (1861-1909)
+ Adele von Teuber (1864-1945)

Adele (1886-1915)

Marie (1892-1898)

Edwin Moritz (1895-1971)
+ E. Meraviglia-Crivelli (1896-1947)

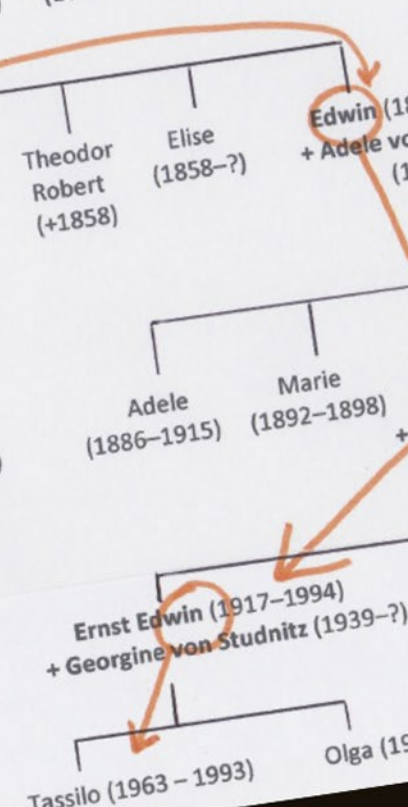
Melanie (1899-1975)

Ernst Edwin (1917-1994)
+ Georgine von Studnitz (1939-?)

Maria Susanne (1919-2003)
+ Louis Serenyi (1893-1957)

Tassilo (1963-1993)

Olga (1966)



Kateřina Tučková (1980) vystudovala dějiny umění a český jazyk a literaturu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, v roce 2014 obhájila doktorskou práci na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V současné době působí jako nezávislá kurátorka a spisovatelka. Její román *Vylmání Gerty Schnirch* (Host, 2009) byl nominován na Cenu Jiřího Ortena a Cenu Josefa Škvoreckého, nakonec však získal čtenářskou cenu Magnesia Litera (2010). Její další kniha *Žitkovské bohyně* (Host, 2012), v níž zachytila příběh výjimečného rodu léčitelek z Bílých Karpat, se stala bestsellerem. Za tuto knihu získala Cenu Josefa Škvoreckého (2012) a čtenářskou cenu Magnesia Litera (2013). V roce 2018 měla v Divadle Husa na provázku premiéru její divadelní hra *Viika* na motivy životního příběhu brněnské hudební skladatelky a dirigentky Vítězslavy Kaprálové; text této hry vyšel zároveň knižně.

Je také autorkou řady odborných publikací z oblasti umění. V některých z nich propojuje své odborné zkušenosti s literární tvorbou – kniha *Můj otec Kamil Lhoták* (Vltavín, 2008) je beletrizovaným životopisem malíře Kamila Lhotáka nahlíženého očima vlastního syna. Z brněnské historie pak vyšly výstavní projekty s beletristickými publikacemi *Brno Art Open – Na hraně příběhu* (Dům umění Brno, 2013) a *FABRIKA, příběh textilních baronů z moravského Manchesteru* (Host a Moravská galerie v Brně, 2014).

Autory odborných hesel v publikaci jsou **Mgr. Andrea Březinová** (1973), absolventka oboru dějiny umění a muzeologie Masarykovy univerzity v Brně, a **Mgr. Tomáš Zapletal** (1977), absolvent oboru dějiny umění a historie tamtéž. A. Březinová dnes působí jako kurátorka sbírky textilu a módy a T. Zapletal působí v Archivu Masarykovy univerzity.



e v Brně)
L-479-9

FABRIKA

**PŘÍBĚH
TEXTILNÍCH BARONŮ
Z MORAVSKÉHO MANCHESTERU**

KATEŘINA TUČKOVÁ A KOL.

Výstava a publikace jsou výstupem institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (DKRVO), poskytnuté Ministerstvem kultury ČR. Uskutečňují se za finanční podpory Jihomoravského kraje (v rámci projektu Velká válka).

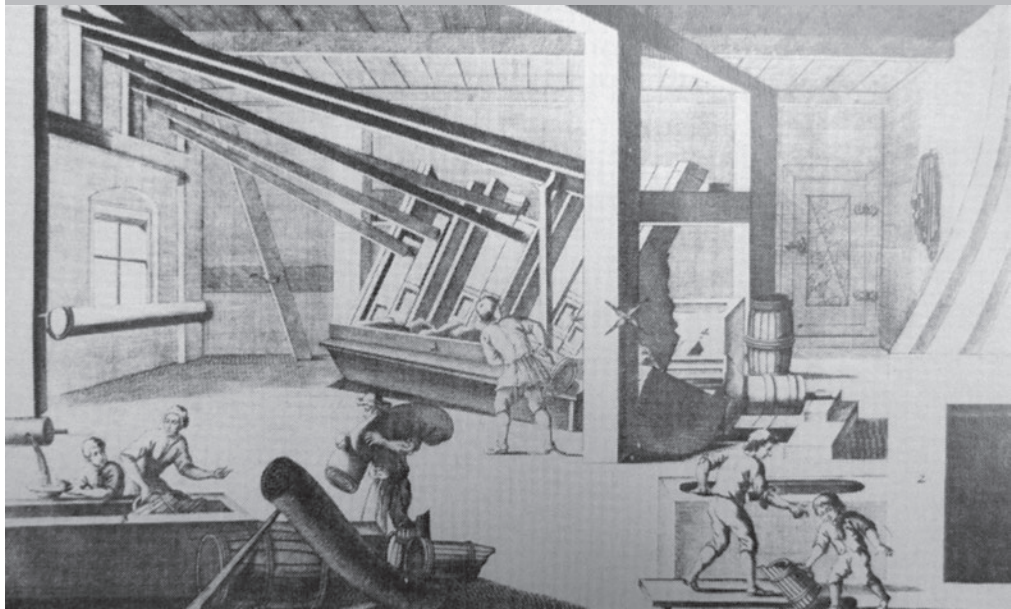
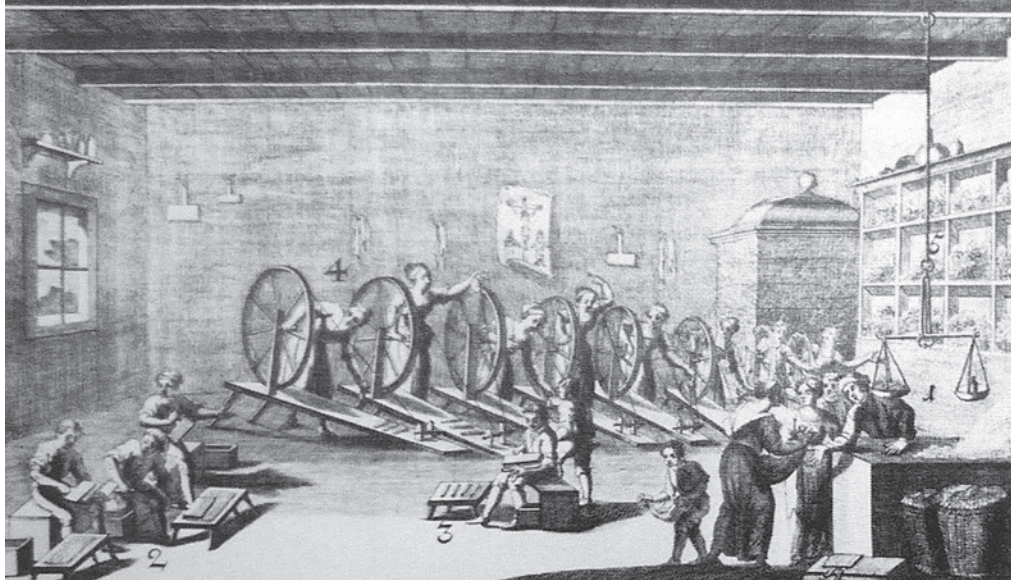
Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být reprodukována, uchovávána v počítačové paměti či přenášena jakoukoli jinou formou či jakýmkoli elektronickým, mechanickým, fotografickým či jiným záznamovým prostředkem bez předchozího písemného svolení vydavatele.

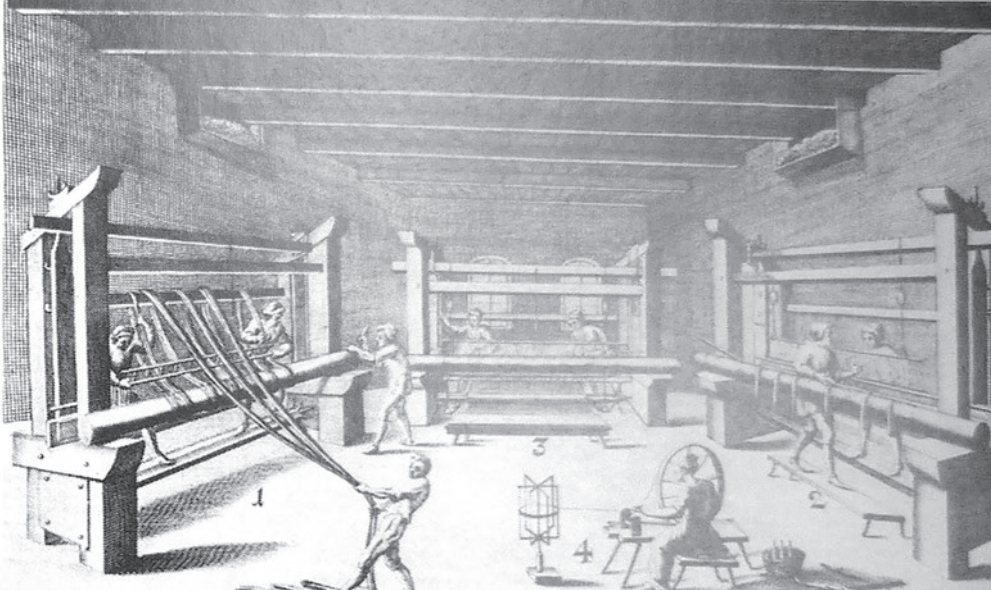
© Moravská galerie v Brně, 2020
© Host – vydavatelství, s. r. o., 2020
(elektronické vydání)

Texty
© Kateřina Tučková
Andrea Březinová
Tomáš Zapletal
2019

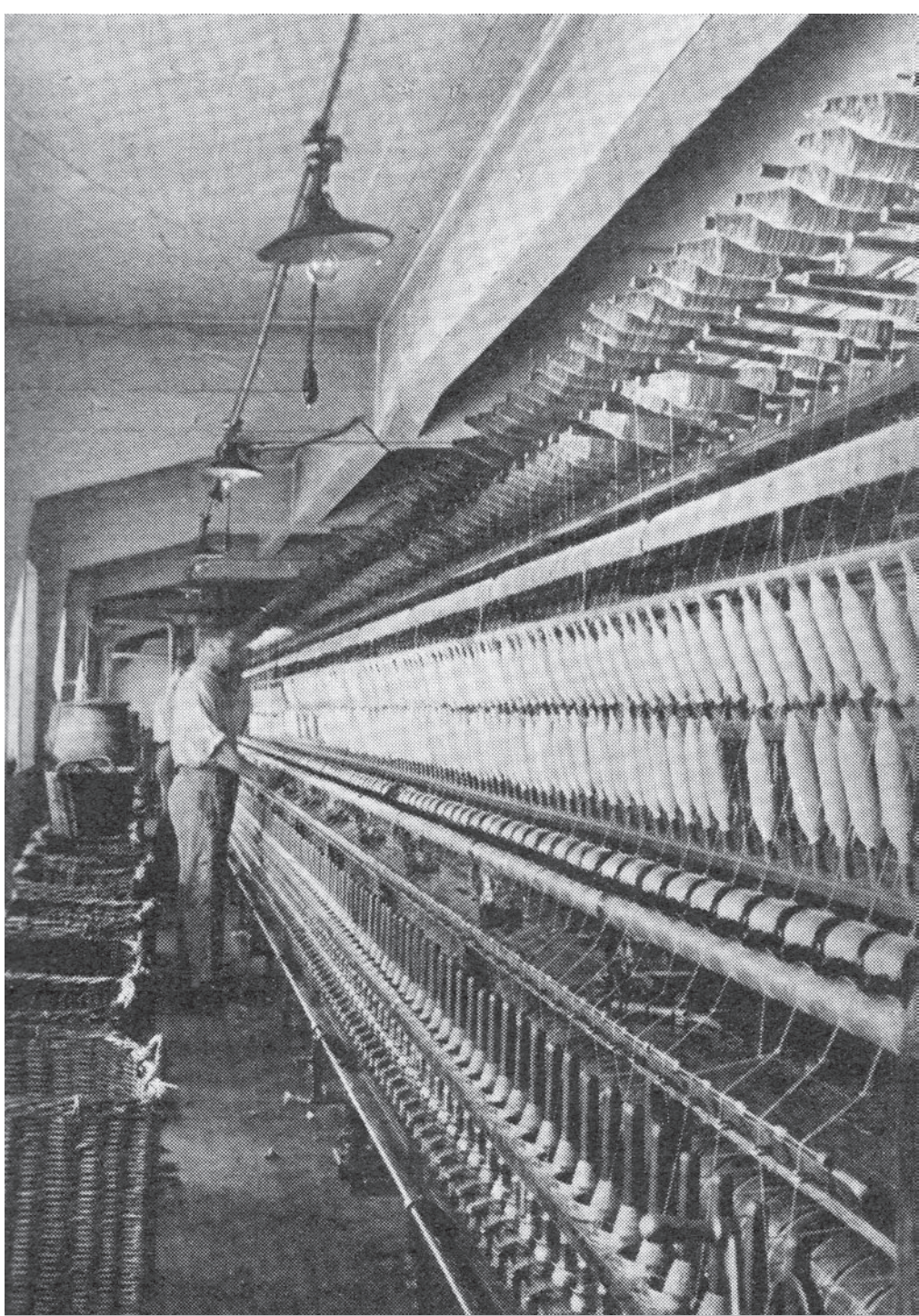
Obrazové materiály
© Archiv města Brna
Moravská galerie v Brně
Moravská zemská knihovna v Brně
Moravský zemský archiv v Brně
Muzeum města Brna
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně

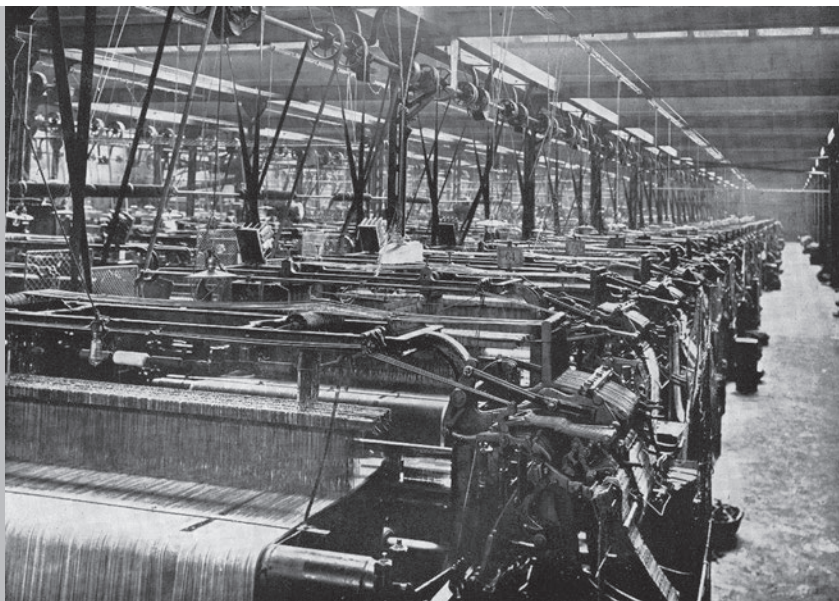
ISBN 978-80-7027-339-5
(PDF, Moravská galerie v Brně)
ISBN 978-80-275-0436-7 (PDF, Host)





Přádelna, tkalcovna a valcha v brněnských manufakturách na počátku 19. století (reprofoto z knihy Aloise Václava Kožíška Brno. Město a okolí, Brno 1938)





Pracovní prostředí v brněnských textilních továrnách na počátku 20. století (reprofoto z knihy Aloise Václava Kožíška Zemské hlavní město Brno, Praha 1928)



Pracovní prostředí v Nové Mosilaně, poslední brněnské textilní továrně, v roce 2014 (foto: Nová Mosilana a. s.)



CESTA ZA MORAVSKÝM MANCHESTEREM

Vystoupíte-li na brněnském hlavním nádraží a namísto do centra zamíříte na opačnou stranu, pak přejdete-li hraniční třídu Dornych, vstoupíte do jiného světa. Žádné rušné bulváry, nablýskané výlohy, kavárny a kašny s vodotrysky. Kolem obrubníků raší lebeda, ze zaprášených fasád dávno odpadala omítka a prázdnou ulicí roznáší vítr kusy novin a reklamních letáků. Život se tady zastavil už před více než dvaceti lety a od té doby je ulice Přízova s areálem bývalé fabriky Vlněna jakýmsi neoficiálním skanzenem brněnské textilní slávy sahající až do počátků 19. století.

V těchto dnech však můžete od nádraží zamířit také na druhou stranu. Projdete-li centrem města do ulice Husova, dostanete se před opravenou budovu Uměleckoprůmyslového muzea. I to je symbolem dávného úspěchu brněnského průmyslu. Zdejší podnikatelé jej založili už v roce 1873, a vstoupíte-li dnes dovnitř, ocitnete se právě v době jejich největší slávy. Moravský Manchester, tak se říkávalo Brnu, když sláva jeho textíle pronikala do celého světa a proměňovala k nepoznání i město samotné.

Projekt Moravský Manchester má za cíl ukázat, jak průmyslová výroba, prosperita a dnešní urbanistická podoba Brna souvisí s tímto fenoménem. Slavné funkcionalistické vily, nádraží v centru města, ulice a parky a koneckonců i brněnský hantec, to vše vznikalo v přímé souvislosti s rozvojem textilnictví. Ale smělé plány podnikatelů měly i svou odvrácenou stranu. Stávky zbídačených dělníků, sociální problémy a sirotčince plné dětí pracujících od rozbřesku do noci v prachu a hukotu tkalcovských strojů.

Byl to čas plný nadějí, prosperity a tragických osudů zároveň. A jestliže dnes Brňané objevují identitu svého mē-

ta, jestliže se Brno chce opět stát sebevědomým průmyslovým a kulturním centrem, je nutné připomenout právě tento mimořádný fenomén, na něm stojí jeho modernita.

Projekt Moravský Manchester je však výjimečný i z toho důvodu, že je pokusem oslovit paměť jiným způsobem než jen prostřednictvím historických faktů a muzeálních exponátů. Má-li se totiž historie stát součástí naší identity, je třeba ji nejen poznat, ale také prožít. A to je možné pouze skrze příběhy. Oslovili jsme proto spisovatelku Kateřinu Tučkovou, která v knize, již právě držíte v rukou, zasadila do slavné historie brněnského textilnictví životní osudy kdysi významné a dnes již zcela zapomenuté rodiny Offermannů. Výsledkem je dramatický příběh, po jehož přečtení už pro Vás Brno nebude nikdy stejným městem jako dřív.

Jan Press,
ředitel Moravské galerie v Brně

Miroslav Balašík,
šéfredaktor nakladatelství Host

Otevřenými okny doléhá do podkrovní pracovny Uměleckoprůmyslového muzea ruch ulice. Je konec března, první hezké dny po zimě, která tentokrát hrozila, že snad nikdy neodejde. Do obvyklého hluku tramvajů a projíždějících aut se tak mísí křik dětí vracejících se ze školy a veselé hovory chodců.

Možná je to tím okamžikem, do něhož voní rychlý nástup jara, nevím, ale i my dnes u kulatého stolku nad rozloženými poznámkami probíráme výstavu o moravském Manchesteru nějak radostněji. I když je to zatím, řekněme, obrovské zašmo-drchané klubko nespočtu historických událostí.

Je tuhé a celistvé, bude to těžká práce je rozmotat a návštěvníkům výstavy předestřít v logicky se odvíjející nitce. Však proto jsme na to tři. Kurátorka Andrea, historik Tomáš a já.

Už pěknou řádku let se každé ráno probouzím v samém srdci moravského Manchesteru. V domě postaveném pro úředníky textilky, jejíž dnešní torzo mám na dohled, stejně jako pavlačové domy dělníků a honosné vily majitelů továren. Srdce textilního Brna tepalo právě tady, na Cejlu. Všechno to mám přímo na očích, ale ty stavby jsou jen skořápky. To tam vevnitř, v jejich útrobách, se odehrávaly pozoruhodné příběhy dělníků, úředníků, továrníků, kteří byli na vertikální ose času mými sousedy. To je to, co mě nejvíc zajímá. Jejich štěstí nebo starosti, po kterých tu dnes nezbylo nic. Továrny zkrachovaly, majitelé vymřeli v koncentračních táborech nebo v lepším případě v emigraci, poslední textilní dělníci už dožívají, v domech bydlí noví nájemníci.

To vědomí definitivního konce je tísnivé. Na druhou stranu je právě teď možné příběh moravského Manchesteru přehlédnout celý. Největší sláva textilního Brna je minulostí,

ale zároveň jí ještě nejsme tak vzdálení, abychom ji nemohli podrobně zmapovat.

Tak teď v tom pevně zavinitém klubku ještě najít konec nitky příběhu, na kterém by se dala historie moravského Manchesteru představit, a můžeme začít chystat výstavu.

Trvalo mi to nekonečně dlouho. Denně jsem si lámala hlavu, chodila do Moravské zemské knihovny, do badatelen nejrůznějších archivů a na pravidelné schůzky s Andreou a Tomášem, kteří už začali shromažďovat exponáty. A já jsem přitom z klubka pořád tahala příliš krátké nitky. Lidé, kteří příběh moravského Manchesteru splétali, se objevili a pak zas zmizeli. Takový rod, jehož osud by se rozklenukl přes dvě století, jsem nenacházela. A tak jsem ani pro Andreu a Tomáše, čekající s libretem výstavy na jména jejích hlavních hrdinů, neměla odpověď.

Ale pak tím stálým povytahováním nitek klubko konečně povolilo. Našla jsem jednu dostatečně silnou a dlouhou, s jejíž pomocí by se daly všechny ty malé i větší příběhy sešít dohromady.

„Offermannovi!“ přesvědčovala jsem na dalším setkání Andreu a Tomáše a vyprávěla zatím to málo, co se mi o nich podařilo zjistit. Bylo vidět, že se jim na první poslech zalíbili.

Ještě před nedávnem jsem netušila, že nějací Offermannovi kdy v Brně žili. A přece je pořád možné narazit tu na jejich stopy. Jsou časem zaváté tak, že už je nikdo nepřiradí ke jménu jejich původců, ale přesto tu jsou. Tramvaje, totiž šaliny, Lužánky, Denisovy sady, honosná budova Uměleckoprůmyslového muzea. Nebo řada domů v „brněnském Bronxu“. Kolikrát jsem šla Bratislavskou, Cejlem nebo Vlhkou, s očima přilepenýma na zdobné fasády domů, a nenapadlo mě ptát se, kdo je tu dal postavit. Přitom třicet krásných činžovních domů na Vlhké vyrostlo kdysi z půdy ovocných sadů a z podobně výživného konta továrníka Karla Offermanna. Ta ulice se pak také pyšnila jeho jménem. Offermanngasse. Než ji za první republiky a pak zno-

vu po válce přejmenovali na Vlhkou. Špatně zatrubená Ponávka, která tehdy máčela paty domů, se zdála být pro nový název ulice vhodnější než jméno rodiny, které kdysi s úctou vyslovovali nejen Brňané, ale i půl Evropy. Německá minulost se Brňanům nikdy do krámu moc nehodila. I když bez ní by nejen tato ulice, ale ani celé město v podobě, v jaké je známe dnes, neexistovalo.

Zapomenuti však neměli být jen Offermannovi. Potkalo to také jejich předchůdce i současníky, přátele i konkurenty, neunikla Köffillergasse, Mundygasse ani Schoellergasse. Když už ne z paměti lidí, tak alespoň z mapy města měla být vymazána i Richard-Wagner-Gasse nebo třeba Goethegasse. Když už, tak už, a s lesem i třísky.

Co se dnes dalo o Offermannových, kteří kdysi patřili k váženým brněnským měšťanům známým napříč Evropou, zjistit? Moc toho nebylo.

S koncem druhé světové války byli z Brna vyhnáni, rodinný archiv se ztratil, z podnikového zbylo pár listů v Moravském zemském archivu, na katedře brněnské historie jedna útlá diplomová práce a pak ještě slovníkové heslo v encyklopedii brněnských podnikatelů. Na místě rozsáhlého komplexu jejich továrny dnes stojí kolos obchodního domu Tesco a nová budova katastrálního úřadu na Trnitě, zbytek je rumišť. Část továrny padla za oběť bombám na konci války, honosná rodinná vila pak musela ustoupit nové silnici.

Dnes tu lidé chodí s nákupem, se zmrzlinou, stojí na zastávkách, vyřizují lejstra na katastru, telefonují, krátí si cestu zanedbanou, zarostlou parcelou. Když jsem mezi nimi nedávno procházela, v ruce starou mapku, v níž byly ještě zakresleny továrna i vila, měla jsem chuť je zastavit. Vidíte? Tady! Tady stál jejich dům, tady byla zahrada, támhle hlavní budova továrny s okny s výhledem na Špilberk a Petrov. Tudy chodili, vlastně jen pár let před námi!

Ale neudělala jsem to. Nechtěla jsem vypadat jako blázen, ostatně výstava o moravském Manchesteru jim Offerman-

novy brzy připomene. Místo toho jsem zašla na rumišť, sedla si doprostřed, kam už jen vzdáleně doléhal hluk motorů aut a zvuky města, zavřela oči a myslela na ně – na Johanna Heinricha, na Karla, Julia, Theodora, na jejich ženy a děti. Občas mě minul chodec se psem, ke stromům uprostřed pláně zašel mladý pár s dekou.

Zešeřilo se a na obloze se objevily první hvězdy. Město utichalo, aut ubylo, chodec už se notnou chvílí neobjevil žádný, zpod stromů se ozývaly milostné vzdechy. V šeru a tichu jako by město ztratilo svůj věk. Je rok 2014, nebo 1869? Nevyhlíží náhodou z oken továrního bytu Marie Barbara, Juliova žena? Nevyšla na schody rodinné vily Anna, žena Theodora? Co asi říkají na tu milostnou árii vycházející z mlází opodál? Nebo si myslí, že to k nim doléhá sténání umírajícího Karla Offermana? Vlastně, jako bych ho slyšela také...

V Karlově ložnici rozzáli jedinou svíčku. Její lesk se odráží v okně tam, kde ještě před chvílí viděl mohutnou siluetu Špilberku. Jeho milovaný pohled, který se mu vryl pod kůži, provázel každý den jeho dětství, jinošství i dospělosti, a i jako kmet ho z okna salonu a ložnice vídal vždycky, když se večer vytrácel do noci.

Špilberk byl to první, co vyhlížel pokaždé, když se vracel. Sotva z okénka vídeňského nebo pražského vlaku, který vjel právě na viadukt, zahlédl majestát pevnosti, věděl, že je doma.

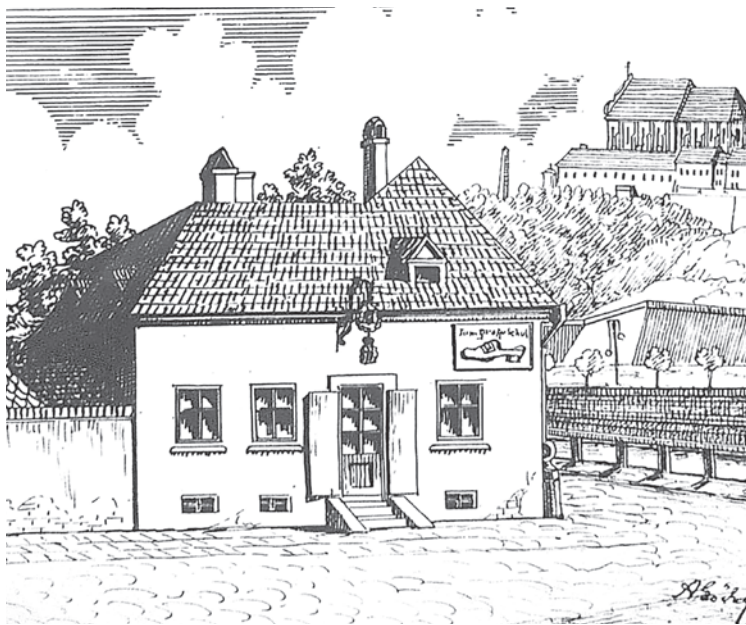
A nakonec je to teď to poslední, co vidí, než mu oči zavře zubatá. Stojí v patách postele, dívají se jeden na druhého, kývá. Ale aspoň že počkala, než zapadne slunce, neošidila ho o jedinou minutu, po kterou mohl vyhlížet z okna. Aspoň tak milosrdná byla. A teď, teď by měla přijít ta poslední vteřina, v níž prý člověk znovu prožije celý svůj život.

Karl Offermann cítí, že je tu.

Dům U Velkého střevíce stával za městskými hradbami, u mostu přes mlýnský náhon. Kdysi v něm bydlel švec, ale když

zemřel, sbalila vdova pár kusů nábytku, verpánek i své dvě dce-ry a odstěhovala se kdo ví kam. Johann Heinrich Offermann ten dům pořídil za levno.

Johannův syn Karl ho ve svých posledních chvílích vidí úplně přesně. Nízká dlouhá stavba se třemi okny, oprýs-kanými okenicemi a pod nimi hrbolatá cesta. Nad vchodem se houpe dřevěný štít s nápisem „Beim grossen Schuch“ a s ob-rázkem dlouhé boty se zdobnou přezkou. Nic z toho si však nemůže pamatovat, otec ten dům nechal zbourat jen několik měsíců po Karlově narození a na jeho místě dal postavit manu-fakturu i s bytem v patře. Ta už měla okna široká, aby jimi pod ruce tkalců pronikal dostatek světla, a okenice rudě lakované. Namísto čtyř stavů, s nimiž otec začínal ve dvou místnostech domku U Velkého střevíce, pak v přízemí manufaktury klapa-lo stavů osmadvacet. Když o rok později dokončil stavbu další



Dům U Velkého střevíce (reprofoto z publikace K. k. Priv. Militär- und Feintuchfabrik J. H. Offermann in Brünn, Brno 1912)

budovy, pralo, sušilo a česalo v ní vlnu čtyřicet tovaryšů a na nových stavech ji spřádal stejný počet přadláků.

Otec zemřel v červenci 1793, zánět hrtanu mu z krku během pár dní udělal šibeniční smyčku a dusil a dusil, až s očima vytřeštěnýma hrůzou vydechl naposledy. V té chvíli však za sebou nechával prosperující podnik s vyšším zemským továrním oprávněním, který se mohl chlubit přívlastkem c. k., víc než tisíc dělníků všech profesí a paletu osmnácti druhů jemných suken, která si vydobyla oblibu napříč celou monarchií. Po jejich *drapes des dames* nebo *londrins premiers* prý bývala sháňka ve Vídni, Pešti, Krakově i v Terstu. Kromě toho po něm zbyla i žena se dvěma syny, z nichž jeden byl kojenec a druhý batole.

Karl si jeho obraz vytvořil podle toho, co o něm slyšel od matky a strýce Mathiase Antona, který se s matčíným psaním v ruce a také se ženou a dvěma syny objevil u dveří manufaktury krátce po otcově smrti.

Bylo to právě včas, aby ohlídal zájmy svých synovců.

Ačkoliv se jejich ovdovělá matka snažila, co mohla, továrnu vést nedokázala a ostatní majitelé manufaktur, jejich evangeličtí souvěrci přišli ze sousedních vesnic v Porýní, kteří se o ni měli starat do doby, než Karl a jeho bratr dospějí, si s její správou nedělali velké starosti. Provoz šel od desíti k pěti. Po pár měsících dokonce na radě obce navrhli, že bude lepší Offermannovu manufakturu zavřít. Samozřejmě, že sledovali vlastní zájmy. Manufaktury Hopfa, Biegmanna, Bräunlicha, Mundyho i Schmala rostly a prosperovaly a jejich vlastníci neměli čas starat se o to, aby vzkvétala i továrna jejich někdejšího přítele, dnes však konkurenta na trhu. Kdyby nebylo pastora Riecka, kterého doslova na poslední chvíli napadlo, aby za nezletilé chlapce vedl továrnu někdo z nebožtíkových příbuzných z Imgenbroichu nebo Monschau, přišla by nejspíš Marie Elisabeth s oběma syny na buben. Takoví křesťané to byli! Bratři ve víře!

Jak to tenkrát asi bylo? Sedávali chlapci na strýcových kolenou a naslouchali s pusou dokořán příběhu o otcově dobro-

družné cestě? To dnes už nikdo nezjistí, ale zdá se mi pravděpodobné, že ti dva byli po střípcích ze života svého otce, zemřelého hrdiny, celí dychtiví. Myslím, že jedna z typických domácích podvečerních scén mohla vypadat tak, že strýc Mathias Anton sedí v rozložitém křesle v jejich salonu a před zvědavými synovci staví trám na trám, cihlu na cihlu, až před nimi stojí celá ves Imgenbroich, přiléhající těsně k městečku Monschau v severním Porýní, odkud jejich rod pochází. Strýc jim líčí podobu hrázděné architektury i velkolepost jejich rodinného sídla, velkého *Stammhausu* z pálených cihel, domu, jaký v Brně chlapeci neuvidí. Do detailu jim popisuje soukenickou manufakturu, kterou už v šesté generaci vedl jejich děd. Jeho synové, a bylo jich rovnou pět, se v té továrně učili jako každý jiný chlapec z okolí, všichni z Imgenbroichu



Rodný dům (*Stammhaus*) J. H. Offermanna v Imgenbroichu u Monschau – po generace sídlo početné rodiny úspěšných výrobců sukna (reprofoto z knihy Petera Schreiber *Imgenbroich, ein ehemaliges Tuchmacherdorf, Aachen*, nedatováno)

tehdy pracovali u Offermannů. Nejprve vlnu spříst, navíjet, pak česat, a když už byl dostatečně zkušený, tak tkát i valchovat. Nakonec zvládli i barvení, apreturu a postřihování. Offermannovic chlapci museli poznat celou výrobu, aby o řemesle věděli úplně všechno. Každý z nich se pak stal odborníkem na některou z těchto prací. A každý z nich se nakonec musel učit i obchodním praktikám, aby snad i v případě, že soukenictví kvůli konkurenci anglických manufaktur zkrachuje, našli živobytí v prodeji. Obchodovat se totiž dalo s čímkoliv, nejen se štočky vlněných látek.

Strýc jim také jistě říkal, že jejich otec Johann Heinrich byl pilný a učenlivý, že dobrou vlnu poznal jediným pohmatem, a když dospěl, odevzdal dědovi ten nejlepší kus sukna, jaký prý tehdy v Imgenbroichu i Monschau viděli. Když ho dali obarvit indigem, co v té době zrovna přišlo do módy, ušil si z něj kabát, který víc než jakákoliv slova či listiny svědčil o jeho mistrovství.

Ten kabát zdědil Karl, visí v mohutné almaře v salonu továrního bytu. Jen díky němu ví, jak otec voněl, v tuhé látce se i po letech drží jeho pach. Až Karl dospěje, sám bude muset na takový spříst vlnu a utkat z ní sukno. Teprve poté mu strýc Mathias Anton předá podnik.

Jenže člověk mění a pán Bůh mění. Ani jeden z nich teď ještě netuší, že za pár let bude všechno úplně jinak.

Kabát Johanna Heinricha Offermanna však v jejich rodině zůstane jako důkaz poměrů, z nichž její členové vyšli, i když bude později zamknutý na půdě luxusní vily a odsouzený k zapomnění. V té chvíli už totiž nebude dokladem statečnosti jejich předka, ale nevítanou informací o nízkém původu, na který by někteří rodinní příslušníci raději zapomněli.

Teď je však kabát nedílnou součástí představ obou chlapců. Vidí v něm svého vysokého, ztepilého otce jet na koni, jen s malým balíkem osobních věcí uvázaným za sedlem. Jede severním Porýním, Vestfálskem, Bavorskem, jede skrz Horní Rakousy až na Moravu, do Brna, na místo, které zatím tvoří celý jejich známý svět.

„Proč, strýčku, proč?“ ptají se oba jedním dechem.

Mathias Anton mlčí a přemýšlí.

Proč tehdy neodjel on? Anebo proč neodjel s Johannem Heinrichem?

Manufakturu jejich otce v Imgenbroichu měl stejně zdědit jejich nejstarší bratr, ani jednoho ze čtyř mladších tam nečekala žádná mimořádná budoucnost, nanejvýš tak mistrovská pozice. Kromě nejstaršího syna si všichni museli svůj kus chleba tvrdě vydobýt.

Kde vzal Johann Heinrich tu odvahu pustit se napříč Evropou jen na pozvání jejich vzdáleného příbuzného, kterého už roky neviděli?

Bartoloměj Seitter mohl ve svém dopise přehánět, mohl se chvástat, nebo mohl být podveden. Vábivý svět příležitostí, jak se před ním rozestřel v habsburské monarchii, mohl být přelud. Chiméra. Fata morgána. Zatřpytí se, zaleskne, ale když člověk přijede na místo, najde jen pusto a prázdno. Jak to, že se toho Johann Heinrich nebál?

Ve chvíli, kdy k nim do Imgenbroichu přišel Seitterův dopis s pozváním do nově vznikající vlnářské manufaktury brněnského boháče Johanna Leopolda Köffillera, mohlo být už všechno jinak. Namísto hýčkaného odborníka, který v Brně zavede a povznesou soukenické řemeslo, se z Johanna Heinricha mohl stát žebrák.

On, Mathias Anton, to neriskl. Byl už v té době ženatý a na svět mělo brzy přijít jeho čtvrté dítě. Spokojil se s postavením mistra apretury a dál pracoval pro svého nejstaršího bratra. O Johannu Heinrichovi pak neslyšeli až do chvíle, kdy přišlo psaní od pátera Riecka a Johannovy vdovy. „Jménem Vašich nezletilých synovců,“ stálo v prvních řádcích.

Mathias Anton byl jediný, kdo se nad tou zprávou rozplakal. Nikdo jiný už na Johanna Heinricha nechoval živé vzpomínky. Rodiče zemřeli, nejstarší bratr měl plné ruce práce s továrnou už v době, kdy Johann Heinrich dospíval, jeho nová žena ho neznala, dva další bratři se odstěhovali do Monschau.

Jen Mathiase a jeho ženu Amálii Johannova smrt zarmoutila. Příští neděli za něj nechali sloužit mši. A pak se sbalili a s povozem plným nábytkem, peřin a kufrů se vydali napříč Evropou, po bratrových stopách.

Mathias Anton stále mlčí, zamyšleně se dívá do očí svých synovců.

Stydí se přiznat, že i když tu cestu podnikal na výslovné pozvání a i když v dopisu byla bratrova manufaktura popsána jako víc než slibný podnik, měl strach. Strach z neznáma, z cizího města, nového začátku, strach ze zklamání. S pohnutím si představoval Johanna Heinricha jedoucím stejnou cestou do míst, která mu slibovala mnohem méně, než slibovala nyní Mathiasu Antonovi. Když odjízďel bratr, psal se rok 1776, císař Josef II. ještě ani nevydal toleranční patent, a evangelík augsburského vyznání Johann Heinrich Offermann se vydal na cestu do bašty katolicismu, do malého města severně od Vídně, o kterém u nich doma nikdy nikdo neslyšel.

Jeho synovci mu očima visí na rtech. Mathias Anton si nejdřív musí odkašlat, než jim odpoví.

„Protože váš otec neváhal riskovat všechno, co měl, dobrou práci v rodinném podniku i střechu nad hlavou. Neváhal se pustit do neznámé země nepřátelské evangelíkům a spolehnout se jen na vlastní ruce a hlavu.“

Chlapci se na sebe zmateně dívají.

„Znamená to, že byl statečný?“ zeptá se pak Karl.

Strýček Mathias Anton přikývne.

„Byl to nejstatečnější z Offermannů.“

Myslím, že i Karl Offermann si kladl otázku, jak se na něj jednoho dne budou dívat jeho potomci. Nikdy se to samozřejmě nedozvěděl, my ale máme tu výhodu, že na celý rod Offermannů můžeme nahlížet z odstavu staletí. A tak můžeme i říci, že zatímco Johann Heinrich byl z Offermannů nejstatečnější, Karl byl nejpodnikavější. Převzal sice už zaběhnutý provoz, ale byl to on, kdo z něj vybudoval skutečné impérium.

Měl k tomu všechny předpoklady. Svou bystrostí předčil vrstevníky, měl představitost, na podnikání doslova vytříbených, stejně jako jeho otec se nebál riskovat, a na co sáhl, to se mu podařilo. Měl zkrátka talent a k tomu i notnou dávku štěstí.

Přálo mu hned od začátku, už v otázce dědictví. Jejich manufaktura totiž vůbec neměla připadnout jemu.

Johann Heinrich s Marií Elisabeth byli svoji už dlouho, ale přesto stále hleděli do prázdné kolébky. Žal, se kterým pohřbívali prvního syna Johanna Heinricha i první dceru, předčasně narozenou Amálii, pojmenovanou po drahé švagrové, si umí představit jen málokdo. Stejně jako nekonečnou beznaděj, když třetí dítě, které se jim narodilo, byl nedonošenec velikosti králíka, chlapec se zakrslými a zkroucenými údy. Přesto i jeho pokřtili Johann Heinrich, aby jednoho dne mohl převzít továrnu svého otce. Pro případ, že by už žádný dědic nepřišel.

Ale o rok později byl na světě Karl, a co scházelo malému Heinrichovi, dostávalo se v přebohaté míře právě jemu.

Rychle sílil, rostl, chodil i mluvil dřív než jiné děti. Když začal pobírat rozum, byl už větší než Heinrich, jehož věčně otevřená, usliněná ústa naopak nenasvědčovala tomu, že by vůbec nějaký rozum měl. Netrvalo dlouho a jejich role prvorozeného a druhorozeného se obrátily.

Mladá matka Marie Elisabeth se kvůli tomu v těch letech budila uprostřed nocí hrůzou. Boží trest! Nedali v klidu spočinout duši jejich prvního syna, ještě ani nezpráchnivěl v hrobě, a oni už jeho jménem křtili další děcko. Myslela na to pokaždé, když na něj volala: Heinrichu, Heini!

Novopečený otec Johann Heinrich k té věci ale přístupoval mnohem pragmatičtěji. Jakápak odplata pekel? První syn zemřel, druhý se nevyvedl, ale on se řádného dědice nakonec dočkal. A že byl v té chvíli podle dědických zvyklostí až druhý v pořadí, mu vůbec nevadilo. A komu je, konec konců, co do toho, kdo po něm převezme podnik? Je možné, že Heinimu nikdy nedojde, že by mu měl něco vyčítat, ale dobrá,

kdyby to hrozilo, nebude mezi bratry vrážet klín. Karl už Heiniho stejně přerostl, až se budou ptát, řekne se, že prvorozený je Karl.

Pak otec zemřel, matka se znovu provdala, život trávil ve Vídni, a chlapci vyrůstali pod dohledem strýce. O jejich výchovu se staral pastor Riecke a o Karlovo vzdělání učitel Christian André. Nikdo se už věkem chlapců nezabýval, ostatně byl na první pohled zřejmý.

A tak se Karl o celé věci dozvěděl až ve chvíli, kdy nechal v roce 1837 sloužit zádušní mši za zemřelého bratra Johanna Heinricha Offermanna, nemohoucího spolumajitele *k. k. Privilegierte Feintuchfabrik J. H. Offermann in Brünn*, jenž byl v matrice zapsán s jeho rokem narození.

„Došlo k omylu,“ tvrdil tehdy knězi od svatého Jakuba i novému pastoru Pawlikovi, který vedl brněnskou evangelickou obec po milovaném a vzpomínaném Rieckem. Ti ale jen kroutili hlavami:

„Matriky se nemýlí. Vy jste se narodil o rok později.“

V té chvíli už to ale bylo stejně jedno. Heini Offermann zemřel svobodný, bezdětný, a po celý jeho život za něj záležitosti podnikání beztak spravoval bratr Karl.

Právě pro něj ale musel být okamžik, kdy upíral zrak do stránek matriční knihy, nejtěžší. Sice se tomu někteří vždycky divili, ale Karl měl Heiniho upřímně rád a jeho nešťastný osud prožíval s hlubokým dojetím. Když bratr skonal, bděl u jeho smrtelného lůžka celé noci, než ho vypravil na poslední cestu. Po špičkách procházející služebné si mezi sebou špitally, že za těch nocí ze zavřeného pokoje slyšely nejen tichá slova, ale často i usedavý pláč.

Není se ale vlastně čemu divit. Vždyť Heini byl po brzké smrti strýce Mathiase Antona a odchodu matky Marie Elisabeth za druhým manželem do Vídně jediným příbuzným, kterého Karl na světě měl. Říkal mu bratře, tichý příteli, a v dlouhých hovorech mu každý podvečer sděloval všechno, co ten den prožil. Vstříc mu zářila vždy usměvavá chlapecká

tvář, která svůj nevinný výraz neztratila ani poté, co se po ní rozběhly jemné, jako pavoučí síť upředené vrásky.

Ale nepředbíhejme.

Zatím se ještě Heini těší dobrému zdraví, dá-li se to vzhledem k jeho stavu tak říci, a Karl svůj čas dělí mezi něj a továrnu. Ta představa možná vhání úsměv do tváře, ale strýc Mathias Anton rozhodl, že Karl bude už od dětských let každé odpoledne trávit při práci s ním nebo s bratranci Friedrichem Wilhelmem a Karlem Alexandrem, kteří se do různých provozů manufaktury už také zapojili. Podle práva může Karl zdědit továrnu v den své plnoletosti, ale to vůbec neznamená, že by se o některé záležitosti chodu nemohl starat ještě předtím, než mu bude čtyřadvacet. Naopak, čím dříve do složitěho organismu manufaktury vplyne, tím lépe pro něj. A tak měl Karl dveře do strýcovy pracovny otevřené, i když za nimi probíhala obchodní jednání, s Karlem Alexandrem denně chodil na kontrolu jakosti výrobků a Friedrich Wilhelm ho zasvěcoval do výroby.

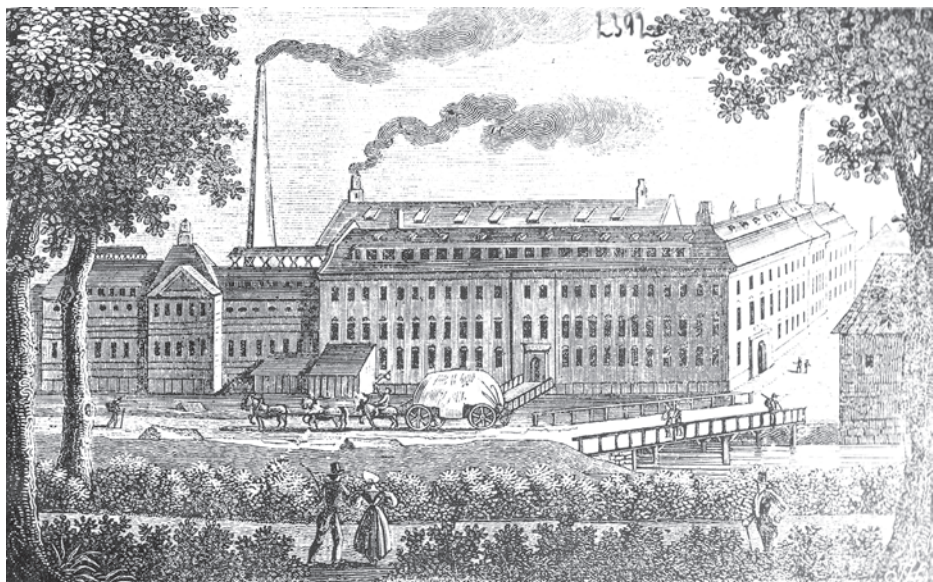
Ta odpoledne s Friedrichem měl Karl nejradši. Ve dvou budovách manufaktury se nacházel nespočet různorodých světů – prašná třídirna, česárna plná ženských, valcha, odkud člověk nevyšel suchý, barvírna se zvláštní vůní mořidel, vlhká a dusná přádelna a nakonec hlučná tkalcovna. Friedrich znal mistry i dělníky, rozuměl jejich strojům, a když s nimi byl problém, věděl si rady. Kolikrát mu Karl držel kabát a koukal pod ruce, když v nich Friedrich s rukávy vyhrnutými nad lokty cosi spravoval.

Karl ho měl nejradši. Strýc Mathias Anton už byl starý a stejně jako s vážným Karlem Alexandrem, který svůj čas trávil nad účetními knihami a vzorníky látek, s ním nebyla žádná legrace. Zato s Friedrichem se mohl honit po dvoře továrny, občas vyjet za město a žertovat u večere. Jako by se mu v těch letech stal starším bratrem a otcem v jednom.

To od těch tří se Karl za léta svého dětství a dospívání naučil přemýšlet v objemech a číslech, nepodceňovat novinky a snažit se o jejich zavedení, i kdyby se zdály zbytečně drahé.

Postřihovací nůžky, které vymyslel, sestrojil a kterým také nakonec Friedrich vybojoval privilegium ročního užívání v celé monarchii, nahradily v jejich továrně práci padesáti dělníků. Friedrich si pak založil vlastní továrnu a Karl na jeho brzkém pohádkovém zbohatnutí viděl, že stále zlepšování, byť je někdy nákladné a riskantní, se vyplácí. Za ušetřené peníze tehdy mohli koupit další stavy a k nim přesunout dělníky vyděšené ztrátou práce, a vděčně proto i za nižší mzdu.

Od svého nejbližšího okolí tak Karl načerpal veškeré praktické znalosti. Ale ty by ho samy o sobě připravily jen k běžnému řízení vlnářské výroby, jak ji později vedli i jiní synové brněnských manufakturistů. Někdy v době, než se ujal správy podniku, se tak muselo stát něco, co jeho myšlení pozvedlo od věcí praktického provozu výš. Co ho přesvědčilo, že člověk je tak veliký, jak troufalé jsou jeho sny.



Rytina zachycující manufakturu Johanna Heinricha Offermanna v době kolem roku 1830 (foto: AMB)

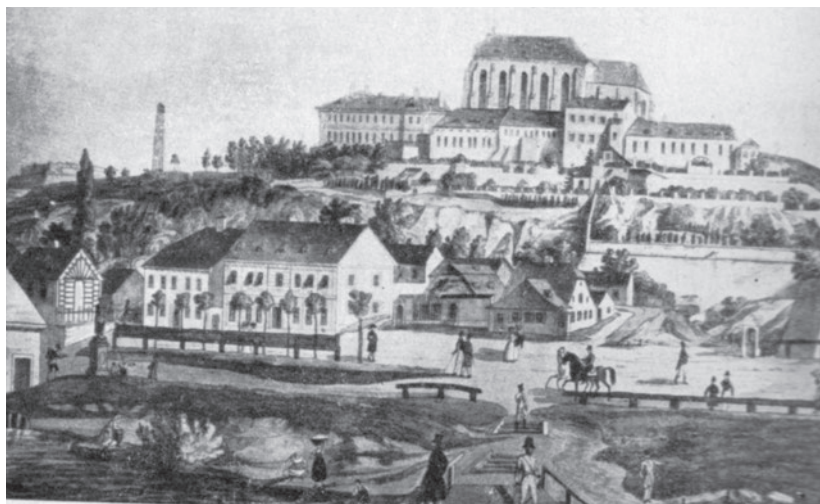
Dříve „Rakouský Manchester“, později „Československý Manchester“ a vždy „Moravský Manchester“. Nezdářejitelný boom textilních továren vznikajících na brněnských předměstích od poslední čtvrtiny 18. století dal vzniknout tomuto pojmu a vtiskl městu specifickou tvář průmyslové metropole své doby.

Proč se tak ale stalo a proč právě tady? Nebyla zde totiž tradice. Od středověku si výrobu suken osobovaly cechy soukeníků nebo pláteníků, které však v Brně nebyly příliš silné. A proto podnikatelé, kteří se zde rozhodli svůj kapitál vložit do staveb, jejich zařízení, do drahých strojů a materiálů, nemuseli bojovat se silnou a etablovanou konkurencí. A tak se pro zrod a rozkvet moravského Manchesteru ukázala být nejpodstatnějším momentem právě absence jinde zavedených struktur.

Za výstavnou okružní třídu a mimo rezidenční městské čtvrtě pak vyrostly továrny na výrobu příze, tkalcovny, valchy, vodní náhony, dělnická obydlí a průmyslová infrastruktura. Zatímco rezidenční městské čtvrtě vznikaly na severu a západě, stavba textilních továren se soustředila na východ a jih od vnitřního města, do rovinaté oblasti

v blízkosti vodních toků. Dodnes jsou jimi lemovány ulice Cejl, Dornych, Hybešova a Václavská.

Výroba textilu byla i důvodem, proč v Brně vznikala poptávka po dalších oborech. Po výrobě strojů, po rozvoji chemického průmyslu. Ke kultivaci pracovní odbornosti byla během 19. století založena řada odborných škol včetně dvou škol vysokých. Pro péči o design a jako zásobnice průmyslových vzorů vzniklo Průmyslové muzeum. Ve městě se rovněž konstituovaly bohaté elity průmyslníků, rostl silný finanční kapitál, reprezentativní stavby, byla otevřena řada moravských bankovních domů, obchod s textilem směřoval z Brna na všechny kontinenty světa. Tvář města nabyla obrysů evropské metropole. Pracovní příležitosti lákaly během 19. století do Brna desítky tisíc lidí. Nově příchozí pracovní síla v relativně krátké době zněkolikanásobila počet obyvatel města, především předměstí a přilehlých obcí. Kolem roku 1900 překročil jejich počet 100 000 a v závěru první československé republiky 300 000. Brno se tak dle dobových měřítek stalo velkoměstem.



František Richter – Pohled na Petrov od jihu, 1827 (reprofoto z knihy Jaroslava Dřímala, Václava Peši a kol. *Dějiny města Brna 1*, Brno 1969)

JOHANN LEOPOLD KÖFFILLER (1743–1814)

Byl synem obchodníka, směnárníka a spoluzakladatele brněnské Půjčovní banky **Michaela Johanna Köffillera** (1700–1756), sídlícího v domě U Zlaté koule na Velkém náměstí (v místě dnešního Kleinova paláce na nám. Svobody). Jeho obchodní styky sahaly až do Anglie a Hamburku, nejvíce ale zbohatl půjčováním vysokých finančních obnosů vojenským oddílům procházejícím Brnem.

Otcův majetek Johannu Leopoldovi umožnil nabýt vysoké vzdělání a založit v Brně první manufakturu na výrobu sukna, o dva roky později pak druhou, vyrábějící plyš.

Kvůli profesionalizaci výroby pozval do Brna významného německého vlnářského odborníka Johanna Bartholomea Seittera, který pak přilákal další experty. Ti přišli z několika vesnic ležících na pomezí dnešní Belgie a Německa – Verviers, Eupen, Cáchy, Monschau.

Výrobu provozoval na brněnských předměstích Velké Nové (dnešní Lidická ul.) a Švábce (dnešní Údolní ul.), barvírnu na Křenové, valchy na Radlase a v Husovicích.

V době největšího rozkvětu pro něj pracovalo několik set přadláků na 120 stavech a jeho manufaktury vyrobily kolem 2 000 kusů jemného sukna ročně.

Úspěšný brněnský podnik navštívil v roce 1781 císař Josef II. a o rok později také ruský velkokníže Pavel. Ten Köffillerova sukna přirovnal k francouzským a sám si některá objednal. Köffiller pak své věhlasné výrobky prodával v rámci habsburské monarchie a exportoval je i do Itálie, Polska a Turecka.

Postavil první dělnickou kolonii v Brně – tzv. Červenou uličku (dnešní ul. Mezírka). Tvořilo ji 44 přízemních domků postavených naproti sobě. Zde ubytoval kvalifikované textilní dělníky, kteří do Brna přicházeli ze zahraničí.

Válka s Tureckem a tím způsobená ztráta významných trhů zapříčinila v roce 1792 krach manufaktury. Už v době, kdy Köffillerův podnik upadal, se ale někteří specialisté osamostatnili a založili vlastní továrny. Jako první to byl Wilhelm Mundy, později také J. H. Offermann, H. Hopf, J. G. Bräunlich a H. Schmal, který budovy Köffillerovy manufaktury odkoupil v roce 1794 v likvidační dražbě.

V roce 1767 byl Johann Leopold Köffiller za zásluhy o rozvoj obchodu a průmyslové výroby povýšen do šlechtického stavu a roku 1773 i do stavu rytířského. Jako stoupenec myšlenek osvícenství byl spolu s jinými moravskými aristokraty členem Salmovy zednářské lóže *U vycházejícího slunce na východě*.



Průčelí bývalé Köffillerovy textilní manufaktury, kterou provozoval od roku 1767 do roku 1792, posléze manufaktura Heinricha Schmala. Podle něj také nedaleká dělnická kolonie v „Červené uličce“ dostala svůj pozdější název „Šmálka“ (foto: AMB)